

Розвиток транскордонної торгівлі в Україні в умовах євроінтеграції

Роботу виконано в регіональному філіалі Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові

У статті здійснено аналіз передумов та тенденцій розвитку транскордонної торгівлі західних регіонів України, визначено бар'єри, що стримують її активізацію. Охарактеризовано вплив окремих гео економічних чинників, зокрема вислової й зовнішньоторговельної політики ЄС, на динаміку транскордонних відносин України. Проаналізовано обсяги та товарну структуру українсько-польської транскордонної торгівлі. Обґрунтовано доцільність створення транскордонних торговельно-логістичних центрів у прикордонних регіонах. Розроблено рекомендації щодо протидії контрабандним операціям, упровадження системи заходів «сприяння транскордонній торгівлі» та покращення прикордонної інфраструктури.

Ключові слова: транскордонна торгівля, транскордонне співробітництво, євроінтеграція, прикордонний регіон.

Засадко В. В. Развитие трансграничной торговли в Украине в условиях евроинтеграции. В статье осуществлён анализ предпосылок и тенденций развития трансграничной торговли западных регионов Украины, определены барьеры, которые сдерживают её активизацию. Охарактеризовано влияние отдельных геоэкономических факторов, в частности визовой и внешнеторговой политики ЕС, на динамику трансграничных отношений Украины. Проанализированы объёмы и товарная структура украинско-польской трансграничной торговли. Обоснована целесообразность создания трансграничных торгово-логистических центров в приграничных регионах. Разработаны рекомендации по противодействию контрабандным операциям, внедрению системы мер «содействия трансграничной торговле» и улучшению приграничной инфраструктуры.

Ключевые слова: трансграничная торговля, трансграничное сотрудничество, евроинтеграция, приграничный регион.

Zasadko V. V. Development of Cross-border Trade in Ukraine in the Context of European Integration. In the article the conditions and trends in cross-border trade in the western regions of Ukraine are analyzed. Barriers to its activation are determined. The influence of geo-economic factors, including visa and trade policy of European Union, on the dynamics of cross-border relations in Ukraine is studied. Volume and commodity structure of Polish-Ukrainian cross-border trade are analyzed. The necessity of cross-border trade and logistics centres in the border regions is grounded. The recommendations for anti-smuggling operations, implementation of measures for «cross-border trade promotion» and improvement of border infrastructure are developed.

Key words: cross-border trade, cross-border cooperation, European integration, border region.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відсутність вітчизняної транскордонної статистики та недооцінка органами державного управління транскордонного співробітництва (далі – ТКС) як інструменту регіонального розвитку спричинили формування враження про те, що домінуючими й пріоритетними сферами розвитку ТКС є культура та туризм. Однак дослідження показують, що громадяни України й країн – членів ЄС – на сучасному етапі здійснюють перетин кордону, передусім із метою торговельної діяльності.

Транскордонна торгівля відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів, а саме: збільшує доходи осіб, котрі беруть у ній участь, водночас активізуючи місцеве виробництво та стимулюючи надання послуг (наприклад складських, транспортних, допоміжних послуг на місцевих ринках; забезпечує доходи особам, які працюють на ринках, а також тим, що інвестують у створення ринків; знижує ціни на імпортні товари, які доступні споживачам у прикордонних зонах. Відтак, доцільним є поглиблене вивчення рушійних сил, що стимулюють транскордонну торгівлю, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Важливість транскордонної торгівлі як чинника соціально-економічного розвитку прикордонних територій обґрунтована в низці досліджень [3; 4; 6; 7, 73–117; 8; 9]. Ця форма економічного співробітництва регіонів сусідніх держав часто набуває

потужного розвитку в умовах економічної нестабільності, кризи. Так, Т. Холцленер стверджує [9], що ослаблений роздрібний сектор і неефективна оптова торгівля сприяють появі альтернативних комерційних стратегій у транскордонному регіоні. Неофіційні торговельні мережі процвітають за відсутності сильних формальних економічних організацій, а для споживачів відкриті ринки становлять дешевшу альтернативу звичайним магазинам. Ця теза знайшла свій розвиток і в працях В. Бабіної [3; 4]. Водночас окремі науковці (К. Сироежкін [8, 303]) відзначають певну еволюцію транскордонної торгівлі на пострадянському просторі – від хаотичної до організованої, – а також необхідність активізації цього процесу (Н. Ісакова [6]).

Незважаючи на наявність низки наукових праць, присвячених питанням аналізу транскордонної торгівлі, більшість наявних досліджень мають фрагментарний характер, причому з обмеженим використанням фактичних даних, що пов'язано з проблемами обліку транскордонних торговельних операцій.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті – аналіз передумов та тенденцій розвитку транскордонної торгівлі західних регіонів України, визначення бар'єрів, що стримують її активізацію. Першочерговими завданнями в контексті розкриття мети дослідження вбачаємо обґрунтування доцільності створення транскордонних торговельно-логістичних центрів у прикордонних регіонах, а також розробку рекомендацій щодо протидії контрабандним операціям, упровадження системи заходів «сприяння транскордонній торгівлі».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після розширення східного кордону ЄС у 2005 р. до кордонів з Україною загострилися проблеми, пов'язані з ефективністю діяльності міжнародних пунктів пропуску (МПП), оскільки спостерігається значна відмінність між системою діяльності митних органів України та країн ЄС, що негативно відображається на транскордонній торгівлі. Особливої актуальності набула протидія збільшенню обсягів контрабандних потоків у зв'язку з істотною різницею між рівнем цін на підакцизні товари в Україні й країнах-сусідах. У зв'язку з цим існує гостра потреба в організації «цивілізованої» транскордонної торгівлі на західному кордоні України, наприклад у формі торговельно-логістичних центрів, як це поширено в ЄС.

Розвиток транскордонної торгівлі в Україні стримує низка проблем, зокрема критично низький рівень організації транскордонної торгівлі, яка здійснюється переважно у формі контрабандної та «човникової» торгівлі. Водночас недостатнім є використання наявного географічного та економічного потенціалу прикордонних територій. Західна частина України – вузловий центр транспортних коридорів Євразійської мережі. Її вигідне геополітичне розміщення відкриває можливості для залучення транзитних вантажопотоків, взаємовигідного економічного транскордонного співробітництва із сусідніми державами при транспортно-експедиційному обслуговуванні вантажів, розвитку змішаних (інтермодальних) перевезень.

Сьогодні діють угоди про малий (місцевий) прикордонний рух України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які мінімізують негативний вплив вступу цих країн до Шенгенської зони на транскордонне співробітництво, у тому числі на транскордонну торгівлю. Форма місцевого прикордонного руху передбачає можливість перебування в 30–50 км прикордонній зоні. Вартість дозволу становить 20 євро, від цієї сплати звільняються особи старші 60 років та діти до 15 років. Період дії дозволу – від двох до п'яти років, а термін перебування не має перевищувати 30 днів протягом одного візиту та загалом не більше 90 днів упродовж шести місяців.

Найбільшу кількість дозволів на малий прикордонний рух видає Генеральне консульство Польщі у Львові – 29 703 у 2010 р. Причому в консульських установах Польщі відсоток відмов є найменшим, а саме 0,3–0,8 %. Більш прискіпливо в цьому напрямі працює Генеральне консульство Словаччини в Ужгороді, де видано найменшу кількість дозволів (623), а рівень відмов є найвищим (26,2 %), порівняно з іншими консульськими установами [5].

Серйозний поштовх для розвитку транскордонного співробітництва – це запровадження карти поляка, яка дає можливість безкоштовно отримати візу на довготермінове перебування в Польщі, а також право на легальну працю на території республіки, на заняття підприємницькою діяльністю на тих самих умовах, що й польські громадяни. Так, карта поляка наявна у 2,8 % українців, котрі відвідують Польщу. Кількість фактів перетинів у межах малого прикордонного руху – 35,6 % (у III кварталі 2011 р.) від загальної кількості перетинів українсько-польського кордону [2].

Зауважимо, що інтенсивність транскордонної міграції зростає, що свідчить про збільшення кількості потенційних споживачів на прикордонних територіях. За 2010 р. кількість громадян Польщі та України, які перетнули українсько-польський кордон, зросла більше ніж удвічі, порівняно з попереднім роком, а в січні-вересні 2011 р. – на понад 10 %, порівняно з відповідним періодом попереднього року. Високою є частота перетину кордону українцями: у структурі громадян України, які перетнули українсько-польський кордон, 43,0 % припадає на осіб, котрі робили це кілька разів на тиждень, для громадян Польщі цей показник становить 39,8 %. Активізація транскордонної міграції значним чином обумовлена збільшенням кількості виданих віз консульськими установами Польщі, що, зі свого боку пов'язано із відкриттям кількох нових візових центрів, у тому числі в м. Львові, та спрощенням процедури отримання шенгенських віз. Крім того, прогнозується подальша активізація транскордонної роздрібною торгівлі у зв'язку з уведенням із 1 грудня 2011 р. Польщею віз типу закупівельного туризму.

Посилилася роль торговельних відносин у транскордонному співробітництві, на відміну від домінуючих у минулому культурного та освітнього компонентів співпраці. У структурі осіб, які перетнули українсько-польський кордон, у розрізі мети поїздки переважає здійснення покупок – 86,5 % українців та 88,1 % поляків (III квартал 2011 р.) [2].

Основними товарами, що користуються попитом серед українців у Польщі, є вироби з м'яса, продукти домогосподарств, предмети оздоблення інтер'єрів, будівельні матеріали, телерадіотовари, запчастини до транспортних засобів. Громадяни Польщі в Україні переважно купують пальне, алкогольні та тютюнові вироби, одяг, взуття, кондитерські вироби, каву, чай, какао й безалкогольні напої. Фактично предметом транскордонної торгівлі є готові вироби, на відміну від міждержавної торгівлі, де, зокрема, в українському експорті до Польщі переважають продукти низького рівня обробки.

У середньому видатки українців у польському прикордонні в розрахунку на одну особу становлять 500–600 польських злотих за одну поїзду, а видатки поляків у прикордонних регіонах України – 100–200 злотих. Обсяги українсько-польської транскордонної торгівлі є значними – 18,2 % імпорту з Польщі до України та 6,7 % вітчизняного експорту до Польщі (рис. 1).

Рис. 1. Відношення видатків громадян, котрі перетнули польсько-український кордон, до обсягів експорту-імпорту України з Польщею [2]

Унаслідок членства України в СОТ створено інституційне підґрунтя для сприяння транскордонній торгівлі. Відповідно до винятку з режиму найбільшого сприяння (ГАТТ, ст. XXIV:3(a)) сусіднім країнам можна надавати більші переваги задля активізації прикордонної торгівлі, застосовуючи так звані заходи «сприяння торгівлі». У зв'язку з цим, зважаючи на членство України в СОТ, прикордонні регіони можуть отримати додаткові вигоди від більш відкритої торгівлі з прикордонними регіонами сусідніх країн.

Протягом багатьох років актуальною проблемою залишається високий рівень тінізації транскордонної торгівлі, у тому числі на кордоні України з ЄС, що супроводжується такими загрозами та ризиками: зростанням рівня тіньового сектору економіки загалом і, як наслідок, економічними збитками для бюджетів України й держав-контрагентів; погіршенням кон'юнктури внутрішнього споживчого ринку; зниженням конкурентоспроможності вітчизняних виробників; реалізацією контрабандних товарів неналежної якості; погіршенням іміджу України як транзитної держави, ускладненням процесу інтеграції України до ЄС. Про активізацію контрабандних потоків свідчить істотна відмінність між показниками щодо обсягів зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання України та країни-контрагента. Так, різниця між показниками Головного управління статистики Польщі й Державного комітету статистики України щодо обсягів імпорту товарів із Польщі в Україну щорічно сягає більше мільярда доларів США.

Заходом боротьби з контрабандою в ЄС стало створення торговельно-логістичних центрів у прикордонних зонах. Наприклад, після вступу Польщі та Литви в зону Шенген активізувалася нелегальна торгівля в прикордонних регіонах цих двох держав, спричинена різницею цін на низку споживчих товарів. Так, поляки продавали в Литві продукти харчування, одяг, будівельні матеріали, а литовці в Польщі – підакцизні товари, зокрема алкогольні напої. Створення великого центру дистрибуції в прикордонному місті Маріамполі розв'язано цю проблему, оскільки споживачі віддавали перевагу придбанню якісних товарів і високому рівню послуг у дистрибуційному центрі на противагу стихійній нелегальній торгівлі з відсутністю будь-якого захисту прав споживачів.

Складність митних процедур, невідповідність стандартів та якості обслуговування прикордонного руху та експортно-імпорتنих операцій в Україні, порівняно зі стандартами ЄС, становить відчутні перешкоди транскордонному руху товарів між прикордонними регіонами України та ЄС. Згідно з рейтингом сприяння торгівлі, складеним Світовим економічним форумом, у 2010 р. Україна посіла 81 місце. Складова індексу сприяння торгівлі «управління кордонами», що відображає ефективність митного огляду, обслуговування експортно-імпорتنих операцій, прозорість процедури перетину кордону, становить 3,12, відповідає 106 позиції України в рейтингу. У той же час західні країни-сусіди за показником «управління кордонами» займають такі місця: Угорщина – 34, Польща – 42, Румунія – 43, Словаччина – 49 [1].

Рівень вітчизняної організації транскордонної торгівлі не відповідає практиці країн ЄС. Вітчизняні прикордонні стихійні ринки, кіоски й дрібні крамниці функціонують часто без наявності повного пакета дозвільної документації, дотримання санітарних норм, належного рівня якості обслуговування покупців, чим погіршують враження іноземців від перебування в Україні та імідж нашої держави як транзитної країни. Європейська практика створення торговельно-логістичних центрів поряд із міжнародними пунктами пропуску показала, що такі заходи супроводжуються збільшенням обсягів транскордонної торгівлі майже втричі й значним зростанням задоволеності споживачів, що спонукало їх до повторного користування послугами цих закладів торгівлі.

Зважаючи на наявні тенденції в розвитку транскордонної торгівлі західних регіонів України, існує об'єктивна необхідність у здійсненні заходів щодо створення організаційного механізму оптимізації торгівлі та усунення бар'єрів, що стримують її активізацію. Стратегічними орієнтирами державної політики в цьому напрямі вбачаються вдосконалення роботи органів митної та прикордонної служб, створення транскордонних торговельно-логістичних центрів на західному кордоні України, протидія контрабандним операціям, упровадження системи заходів «сприяння транскордонній торгівлі».

Для розвитку інфраструктури митних постів і їх приведення до стандартів ЄС вважаємо за доцільне відкрити додаткові пункти пропуску з відповідним узгодженням із суміжними країнами; ініціювати створення спільних митних постів із митними службами суміжних країн для протидії корупції та економії часу; створити на митних постах більшу кількість автомобільних смуг, брокерських митних контор, установити на всіх пунктах пропуску ваги для зважування автомобілів, рентгеноінтроскопічні комплекси для контролю транспортних засобів, портативні рівнеміри для визначення рівня рідких вантажів; граничні терміни щодо очікування перетину кордону громадянами та вантажами й передбачити відповідні адміністративні стягнення за їх порушення; забезпечити постійну присутність на митних пунктах пропуску незалежної особи, що має повноваження на місці розглядати скарги громадян щодо фактів створення умисних перешкод при перетині кордону (наприклад представника Громадської ради при Державній митній службі України, до функцій якої належить громадський контроль за врахуванням Держмитслужбою пропозицій і зауважень громад-

ськості, а також дотриманням нею нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції); установити відеокамери постійного спостереження на всіх лініях перетину кордону й організувати детальний аналіз отримуваної інформації незалежними особами (наприклад представниками Громадської ради адміністрації Державної прикордонної служби України).

Протидія нелегальним економічним операціям у транскордонній торгівлі передбачає врегулювання вітчизняної акцизної та тарифної політики відповідно до зобов'язань України в межах майбутньої Угоди про асоціацію з Європейським Союзом; забезпечення умов для ширшого застосування принципів постаудитконтролю в здійсненні митного контролю й поступового відходу від практики 100 % фізичного огляду товарів при перетині кордону України; розробку методики вибіркової перевірки товаросупровідних і митних документів на основі концепції «червоного / жовтого / зеленого коридорів», яка розподіляє документи згідно з критеріями ризику порушень законодавства.

Упровадження системи заходів «сприяння транскордонній торгівлі» містить такі аспекти, як технічна допомога й обмін інформацією, застосування сучасних митних технологій, включаючи управління ризиками, спрощену процедуру ввезення та реалізації товарів, післяреалізаційний контроль, методи аудиту компаній, зменшення й стандартизація даних, які потрібно зазначати в митних документах. Варто вказати, що заходи сприяння торгівлі мають місце в угоді про створення ЗВТ з ЄС і є обов'язковими для всіх сторін, оскільки це сприяє лібералізації торгівлі й поглибленій інтеграції. З огляду на це сприяння торгівлі між Україною та ЄС матиме подвійний макроекономічний ефект – усунення низки негативних наслідків від уходження України в ЗВТ, а також активізація транскордонних потоків товарів і капіталу.

Створення торговельно-логістичних центрів розвитку транскордонної торгівлі на західному кордоні України вважаємо найбільш дієвим інструментом ефективного використання економіко-географічного потенціалу прикордонних територій у посткризовий період. Особливостями функціонування таких торговельно-логістичних центрів є (1) розміщення центру в прикордонній смузі, де діють угоди про малий прикордонний рух, практично ліквідує потребу потенційних споживачів у візі, сприяє розвитку контактів прикордонних громад; (2) наявність поряд із центром міжнародних пунктів пропуску та транспортних коридорів забезпечує постійний потік споживачів; (3) існує можливість покупок «tax free», тобто діє система повернення податку на додану вартість; (4) інфраструктура, яка постає безпосередньо в центрі дистрибуції й довкола нього (автозаправні станції, кав'ярні, хостели, готель, центр офісного обслуговування та Tax Free, митні агентства, банки, пункти обміну валюти), активує зайнятість і дає змогу підвищити рівень життя місцевого населення; (5) високі стандарти презентації широкого асортименту товарів та умов продажу створюють конкурентну перевагу транскордонному торговельно-логістичному центру, порівняно з реалізаторами контрабандної продукції й дрібними торговельними підприємствами, розосередженими вздовж прикордонної смуги; (6) виставкові площі для професійної презентації продукції транскордонного регіону, умови для реалізації великих контрактів продажу та отримання товарів активізують підприємницьку, інвестиційну ініціативу.

Подібна організація прикордонної торгівлі існує в Туреччині. Питання прикордонної торгівлі Туреччини із сусідніми країнами регулюються розпорядженням уряду країни й низкою інструкцій. Ціль зазначених законодавчих актів – організація прикордонної торгівлі через мережу оптових і роздрібних магазинів у 13 спеціальних центрах, створених на сході, південному сході та півдні країни.

На українсько-польському кордоні створюється перший торговельно-логістичний центр «Корчова Долина». Інвестором цього проекту є польська фірма Korczowa Dolina Sp., член Польсько-української господарської палати. Центр будується на відстані 2,5 км від найбільшого пункту перетину кордону Польщі з Україною в м. Корчова на найдовшій транс'європейській трасі E40, у зоні малого прикордонного руху. Міжнародна фірма «Global Blue», яка займається питаннями повернення ПДВ, планує відкриття власного центру обслуговування на території «Корчової Долини».

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що динамічний розвиток транскордонної торгівлі вповільнюється складністю митних процедур, значною кількістю регуляторних вимог і необхідної документації для здійснення зовнішньоторговельних операцій, активізацією контрабандних потоків. Зважаючи на наявні тенденції в розвитку транскордонної торгівлі західних регіонів України, існує необхідність розробки організаційного механізму її оптимізації у формі транскордонних торговельно-логістичних центрів, а також усунення бар'єрів, що стримують її активізацію.

У межах створення торговельно-логістичних центрів розвитку транскордонної торгівлі на західному кордоні України доцільно залучити провідні наукові установи, аналітичні центри та громадські організації до розробки техніко-економічних обґрунтувань створення торговельно-логістичних центрів. Важливою є інформаційна підтримка інвестиційних пропозицій у межах створення торговельно-логістичних центрів через розміщення відповідної інформації на інтернет-сторінках органів місцевого самоврядування, консульств, торгово-промислових палат, а також представлення розроблених інвестиційних проектів на щорічному економічному форумі «Польща–Україна». До пошуку підприємств, які представлятимуть свою продукцію, послуги в торговельно-логістичних центрах, варто залучити торговельно-промислові палати. При торговельно-логістичних центрах доцільно створити транскордонні біржі праці, робота яких зорієнтована на узгодження інтересів роботодавців та працівників з відмінних правових систем (української та європейської), кадрову комплектацію інфраструктурних відділів торговельно-логістичного центру, зменшення безробіття в прикордонних регіонах.

Список використаної літератури

1. Lawrence R. The Global Enabling Trade Report / R. Lawrence, M. Hanouz, S. Doherty, J. Moavenzadeh. – Geneva, 2010. – P. 9.
2. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na granicy polsko-ukraińskiej w III kwartale 2011 roku: GUS. – Rzeszow, 2011. –141 s.
3. Бабина В. А. Некоторые аспекты оценки и повышения социально-экономической эффективности приграничной торговли территории / Т. И. Елисева, В. А. Бабина // Вестник Тихоокеанского государственного экономического университета. – 2011. – №1(57). – С. 36–49.
4. Бабина В. А. Перспективная оценка развития приграничной торговли субъекта федерации (на примере Амурской области) / В. А. Бабина // Власть и управление на Востоке России. – 2010. – № 2 (51). – С. 26–36.
5. Засадко В. Щодо інструментів створення торговельно-логістичних центрів розвитку транскордонної торгівлі. Аналітична записка / В. Засадко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lv.niss.gov.ua>.
6. Ісакова Н. Б. Внесок транскордонного співробітництва домогосподарств у зростання новостворених малих підприємств Західній Україні / Н. Б. Ісакова, В. Ю. Грига та ін. // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 41–52.
7. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС : монографія / за ред. Н. Мікули, В. Борщевського, Т. Васильціва. – Л. : Ліга Прес, 2009. - 436 с.
8. Сыроежкин К. Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству. Кн. 1. – Алматы : КИСИ при Президенте РК, 2010. – 384 с.
9. Холцлер Т. Восточная пористость: антропология трансграничной торговли и контактов на российском Дальнем Востоке / Т. Холцлер // Ойкумена. Регионоведческие исследования. – 2009. – № 3 (10). – С. 102–111.

Статтю подано до редколегії
12.07.2012 р.

УДК 339

О. А. Лугова – старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Д. М. Гуменюк – магістр Волинського національного університету імені Лесі Українки

Транскордонні кластери як форми активізації міжрегіонального співробітництва

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

У статті висвітлено сутність транскордонного кластера. Розглянуто засади, на яких визначається місце транскордонного кластера в міжнародних економічних відносинах. Досліджено зарубіжний досвід формування транскордонних кластерів. Найбільшу увагу зосереджено на розгляді європейських кластерних ініціатив у